

STANFORD HAPİSHANE DENEYİ

Stanford Hapishanesi Deneyi, 1971 yılında Philip Zimbardo tarafından tasarlandı. Bu deneyi tasarlarırken Zimbardo'nun amacı, bireylerin mahkum ve gardiyan rollerinde hapishane yaşantısına ne kadar kısa sürede adapte olacağını ölçmektir. Pek çok kişi Amerikan hapishane gardiyanlarının vahşi ve acımasız davranışlarının kişilerin karakterleri ile ilgili olduğunu savunurken bazıları da bunun hapishane ortamıyla alakalı olduğunu düşünmüştü. Bu yazının devamında deney katılımcılarının bu deneyden ne şekilde etkilendiğini görebileceksiniz.

Zimbardo deneyin güvenilirliği açısından laboratuvar ortamında bu deneyi tasarladı. Bu deney için Stanford Üniversitesi Psikoloji bölümü binasının bodrum katı sahte bir hapishaneye dönüştürüldü. Zimbardo üniversite öğrencileri için bir reklam verdi. İki hafta sürecek olan bu deney için Stanford Üniversitesi'nde öğrenim gören erkek öğrencilerin katılım göstermesi beklendi. 75 gönüllü arasından 21 katılımcı seçildi ve bu kişilere günlük 15\$ ödeme yapıldı. Deneye başlanmadan önce katılımcılar pek çok testten geçerek psikolojik olarak herhangi bir rahatsızlıkları bulunmadığından da emin olundu.

Katılımcılar, tasarlanmış hapishane ortamına rastgele gardiyan veya tutuklu rolünde atandılar. Hapishane simülasyonunun mümkün olduğunca gerçek yaşama benzemesi isteniyordu. Bu nedenle tutuklu rolündeki katılımcılar, hiçbir uyarı yapılmaksızın kelepçeli olarak evlerinden alındılar ve gerçek bir polis karakoluna götürüldüler.

Gardiyanlar için ise haki üniformalar, düdüğü, kelepçeler ve koyu renkli gözlükler dağıtıldı. Mahkumlarla göz teması kurmaları kesinlikle imkansızdı. Deney boyunca hiçbir türlü fiziksel şiddete izin verilmeyecekti ve Zimbardo iki hafta boyunca mahkum ve gardiyan rolündeki katılımcıları hiçbir müdahale olmadan gözlemleyecekti.

Mahkum rolündeki katılımcılara polis merkezindeki diğer suçlular gibi davranıldı. Parmak izleri alındı, fotoğrafları çekildi ve gözleri bağlı olarak Stanford Üniversitesi'nin psikoloji bölümüne götürüldüler. Zimbardo burayı tıpkı gerçek bir hapishane gibi demir parmaklıklı, çıplak duvarları olan ve küçük hücrelerden oluşan bir yere çevirmişti. Mahkum rolündeki katılımcıların buraya getirilmesi ve hücrelere yerleştirilmesinin ardından, deney başlamıştı.

Mahkumlar hapishanedeki ilk prosedür olarak çıplak soyuldular ve çeşitli kontrollerden geçirildiler. Bütün kişisel eşyaları ve kıyafetleri alındı. Onlara hapishanedeki numaralarının üzerinde yazılı olduğu kıyafetler ve yatak çarşafı verildi. Mahkumlara ayakkabı veya iç çamaşır dağıtılmadı. Tüm mahkumların ayak bileklerinde zincirler ve kafalarında sıkı naylon şapkalar vardı. Mahkumlara yalnızca hapishanede verilen numaraları ile sesleniliyor ve isimleri hiç anılmıyordu.

Çok kısa bir süre içinde hem gardiyanlar hem de mahkumlar yeni rollerine alışmaya başladılar. Deney başladıktan birkaç saat sonra, bazı gardiyanlar mahkumları taciz etmeye başladı. Diğer gardiyanların da tacizlere başlamasıyla, mahkumlara çok acımasız şekilde işkence etmeye başladılar. Mahkumlara çok önemsiz ve sıkıcı görevler verdiler, hakaret ederek emirler verdiler ve kısa sürede mahkumlar insan olmaktan uzaklaşmaya başladı.

Mahkumlar da çok kısa sürede rollerine sıkı sıkıya bağlı hale geldiler. Zamanlarının büyük çoğunluğunu gardiyanlar ve hapisane yaşantısı hakkında konuşarak geçirmeye başladılar. Hapisane kurallarını çok ciddiye almaya başladılar. Kurallar onların iyiliği için varmış ve kurallara uymamaları felaket olurmuş gibi davranmaya başladılar. Hatta bazı mahkumlar kurallara uymayanlara karşı gardiyanları desteklemeye bile başladı.

Birkaç gün içinde mahkumlarla gardiyanlar arasındaki ilişki daha keskin sınırlar içermeye başladı. Mahkumlar bağımlı hale geldikçe gardiyanlar daha alaycı ve vahşi tavırlar geliştirmeye devam etti. Gardiyanların mahkumlara karşı nefreti arttıkça da mahkumlar daha itaatkar oldular.

Mahkumlar her şey için gardiyanlara bağımlıydılar. Bu yüzden de onları memnun etmek için arkadaşlarına kötü sözler söylemek, onlara saldırganca davranmak gibi her şeyi deniyorlardı.

Bir mahkum kontrol edilemeyen çılgılık, ağlama ve öfke krizleri nedeniyle 36 saat sonra serbest bırakıldı. Ayrılan denekte derin depresyon belirtileri yoğun şekilde görülmeye başlandı ve düşüncelerini organize etmekte çok zorlandığı görüldü. Başka üç farklı denek de hastalık belirtileri göstermeye başladığından deney ortamından uzaklaştırıldılar. Bu kişilerde de kalıcı olabilecek yoğun duygu durum bozukluğu belirtileri görülmeye başlanmıştı. Bu kişiler deney başlamadan önce son derece stabil duygu durumu olan sağlıklı kişilerdi.

Zimbardo bu deneyin iki hafta sürmesini planlamıştı. Ancak altıncı günde deneyi sonlandırmaya karar verdi. Devam etmesi halinde deneklerin fiziksel veya psikolojik şiddete maruz kalacağını düşündü. Bir süre sonra, araştırmacıların verileri düzenleyebilmesi için denekler bilgilendirme oturumuna katılmak üzere geri çağırıldı.

Bilgilendirme oturumunda Zimbardo'nun gerçekleştirdiği röportajlarda gardiyan rolündeki katılımcılardan bazıları, acımasız davranmanın eğlenceli olduğunu, mahkumları insan gibi görmediklerini ve onlara alaycı şeyler yaptırmanın kendilerini güçlü hissetmelerini sağladığını belirtmişti. Araştırma katılımcılara çok gerçek hissettirmişti ve deney sona erdiğinde gardiyan rolündeki katılımcılar yaptıkları şeylere çok şaşırmışlardı.

Gardiyanların büyük çoğunluğu böyle bir yanı olduğunu bilmediğini, bu tür şeyler yapabileceklerini bile düşünmediklerini belirtti. Mahkumlar da içinde buldukları durumdan oldukça şaşkındı. İtaatkar, çekingen ve bağımlı davranışlar gösterdiklerine inanmamışlardı. Bazıları normalde iddialı insanlar olduklarını belirtti.

Deney, insanların kendilerinden beklenen rollere çok çabuk uyum sağlayabildiğini göstermiş oldu. Özellikle de roller gardiyanlarındaki gibi kalıplaşmış olduğunda. Gardiyanların sadist davranışlar sergilemesinde çevre önemli bir faktördü. Sonuç olarak insanların oynadığı rollerin, davranış ve tutumlarının şekillenmesine yol açtığı söylenebilir.

Çalışma katılımcıların tam olarak bilgilendirilmiş onamının alınmaması, mahkumların maruz kaldığı şartlar gibi pek çok sebep dolayısıyla etik eleştirilere maruz kaldı. Zimbardo deney sırasında bunların olabileceğini tahmin etmediğinden bu bilgilendirmeyi yapamadığını belirtse de mahkumların baş etmek zorunda kaldığı acımasız koşullar, deneyin etik açıdan sorunlu olduğunun bir kanıtı oldu.

Psikolog Būřra ınar